

RECENZE A REFERÁTY

Joachim Herrmann, Od Hradčian po Vinetu. Rané kultúry západných Slovanov. S doslovem doc. dr. B. Chropovského, DrSc. Z němčiny přeložil dr. Aloiz Habovštiak, CSc., Martin, Osveta 1974. 298 stran, 79 obr., 12 barevných a 88 černobílých fotografií. Cena 35,— Kčs.

Zásluhou vydavatelství Osveta se dostává do rukou československých čtenářů pohotově přeložené a urychleně vydané dílo o nejstarší západoslovanské minulosti. Pozoruhodné je, že jde o dílo německého autora. J. Herrmann, dnes význačný archeolog, pochází z mladé generace německé inteligence, která získala vědeckou erudici v NDR v pokrokovém světonázorovém duchu, navazujícím na progresivní tendence v starší německé vědě. Autor dává výraz této skutečnosti citováním výroků romanticko-humanistického filozofa J. G. Herdera, proslulého svým kladným postojem ke Slovanům, v záhlaví jednotlivých kapitol svého díla. Obsah spisu nemá ovšem nic společného s Herderovým idealismem, nýbrž je objektivním marxistickým obrazem počátečních kulturních dějin západních Slovanů v raném středověku.

Již v úvodu se autor vyrovnává s šovinistickými tezemi o kulturní superioritě Němců a inferioritě slovanských národů, které byly a jsou ideologickou zbraní německého imperialismu.

V 1. kap. nazvané „Doba velkého stahovania“ líčí autor po stručné informaci o etnogenezi a pravlasti Slovanů a jejich vztahu k jiným etnickým skupinám postupné rozsídlování západoslovanských kmenů, jejich kontakty s aborigenním obyvatelstvem, podíl na tvorbě kulturní krajiny, vytváření sídlištní a společenské organizace různých stupňů včetně kulturních center. Podle mého soudu autor ještě poněkud přeceňuje úlohu Avarů v slovanské expanzi a nezdůrazňuje dostatečně fakt, že Slované (zejména západní) zaujali svá historická sídla v podstatě již dávno před příchodem Avarů do Evropy.

V 2. kap. — „Vzostup hospodárstva“ — je charakterizována úroveň zemědělství a chovu dobytka určující do 9./10. stol. sídlištní formy, ekonomiku a strukturu obyvatelstva, a dále rozvoj a specializaci řemesel a obchodu s jejich průvodními jevy jako je vznik města, tržišť, vytváření obchodních cest, zintenzívněné budování transportních zařízení a zdokonalení směnných prostředků, které přinesly hluboké změny v sociální struktuře raněstředověké společnosti a vedly k vzniku raněměstských a státních útvarů.

3. kap. — „Vznik štátov a zrod národností“ — líčí rozpad rodové společnosti u západních Slovanů, vznik velkorodin a dvorských svazů na jedné straně, a vznik rodové šlechty a později s rostoucí centrální knížecí mocí vytváření služebné šlechty na druhé straně. Sociální napětí v nevyvinuté třídní společnosti řešila nejednotná vládnoucí vrstva podle rovnováhy vnitřních sil buď rychlým nebo pomalým vytvářením raněfeudálních států, za méně příznivých podmínek vytvářením kmenových svazů a městských států. Autor pak konkrétně charakterizuje vývoj k státnosti na našem území, v Polsku a u polabsko-pobaltských Slovanů. Podrobně si všímá úlohy, kterou v tomto procesu sehrála christianizace a církev, případně odpor proti nim ve formě selských povstání (Polsko) nebo v podobě utužení roztržité rodové-aristokratické vlády (polabsko-pobaltsí Slované). Vedle konkrétního nastínění hlavních událostí politických dějin hodnotí v podmínkách jednotlivých oblastí úlohu vojenských družin a jejich postupnou feudalizaci, proces vytváření jednotlivých národností, sociální strukturu přímofeudálních měst i úlohu německé a dánské expanze. Autor zastává málo pravděpodobnou tezi, že Wogastisburg byl rezidencí Sámovou. Nepřesné je též tvrzení, že Velkomoravská říše byla zničena přesně 100 let po svém vzniku. V překladu vznikly

nejasnosti plynoucí z německých pojmů Volk a Nation; v příslušné pasáži by bylo vhodnější vyhnout se termínu národ a nahradit jej slovem národnost. Nesprávné je též tvrzení v slovenském textu, že pádem Velké Moravy byl zničen první slovenský stát; v originále je správně označení westlawischer Staat.

Ve 4. kap. nazvané „Postup civilizácie“ demonstruje autor odraz společenské diferenciacie v sídlištních formách, stavbách a v kultuře. K venkovským sídlištním řadí J. Herrmann osady skládající se z jednotlivých selských dvorů, hospodářské dvory vyšší společenské vrstvy a samoty. Naznačuje, že obytné domy, které jsou jejich hlavní součástí, vykazují značnou variabilitu ve velikosti a umístění vzhledem k úrovni terénu (zemnice, malé nebo velké povrchové domy; poněkud neorganicky sem řadí i halové stavby a paláce) i v konstrukci stěn (srubové, dražené, pletené, rámové, tyčové, hrázdené, hliněné, kamenné), střechy (sedlová, pultová), otopných a jiných vnitřních zařízení. Počítá s postupným oddělováním dílen, stájí a sýpek od obydlí. Usedlosti sestávaly buď z několika malých domů (Dessau-Mosigkau) nebo z velkého domu s přilehlými hospodářskými stavbami a zahradou (Tornow). Mezi 6.—12. stol. vytvářely jen shlukový typ osad a místy náznaky okrouhlic; o vyvinutých návěsovkách, ulicovkách, okrouhlicích, lesních lánových vsích spojených s pravidelně rozparcelovanou plůžinou může být řeč až od 12.—13. stol. — U hradišť (odhaduje jich na západoslovanském území na 3000, z toho 100 zkoumaných) se zabývá především jejich funkcí (všem byl společný účel vojenský a úloha kulturního centra), která byla proměnlivá podle chronologie. Nejstarší početná hradiště ze 6.—7. stol. a nejpčetnější hradiště z 8.—10. stol. sloužila ještě většinou všemu obyvatelstvu, některá z nich se však stala reprezentativním sídlem knížat a vysoké šlechty. V 2. pol. 10. stol. vzniká síť státních hradů (Polsko, Čechy, obodritské a pomořanské území), v 10.—11. stol. (ojedinele dřívě) vznikají hrady venkovské šlechty. Tento výklad je sice v zásadě správný, nese však silné rysy zevšeobecnění, neboť již některá nejstarší hradiště jsou interpretována jako sídlo knížete a družiní (Mikulčice) a řada velkomoravských hradišť již mohla mít charakter státních hradů. Dále poukázal autor na rozmanitou konstrukci opevnění — od palisádových nebo deskových stěn (kombinovaných s kotvovými nebo podpěrovými trámy — tzv. skofepinový princip) ke komorové nebo roštové konstrukci (segmentový princip) kombinované někdy s čelní kamennou zdí; připojená mapka (kr. 31) ovšem zdaleka neodpovídá skutečnému výskytu roštové a komorové konstrukce (zejména podle situace v našich zemích). Autor probírá i různé konstrukce bran, všimá si rozdílů mezi nížinnými a výšinnými hrady, specifických hradních staveb (paláců, kapliček, obydlí družiníků, sýpek, klenotnic, věžnic, mincoven aj.) a zabývá se propočty sil, času a materiálu potřebného k vybudování některých hradišť. — V pasáži o genezi měst autor důsledně používá pro starší fázi jejich vývoje v 9.—12. stol. termín rané město (podle W. Hensla) a shledává v něm místní zvláštnosti. Na Velké Moravě byla raná města úzce spojena s politickou mocí a s koncentrací sídel a dvorů vládnoucí vrstvy, vznikající v hustě osídlených zemědělských oblastech; tato skutečnost bránila jejich plnému rozvoji a vedla nakonec i k jejich zániku v souvislosti s pádem Velké Moravy. Podobný charakter i osud měly některé raněměstské útvary v Čechách (St. Kouřim, Libice, Levý Hradec), podstatně dále však dospěl vývoj v Praze a v jiných správních centrech přemyslovského státu, který byl však determinován systémem feudálních služebních osad (11.—12. stol.). Poměrně nejdále dospěl nebo je aspoň výzkumy lépe doložen vývoj raněměstských útvarů v Polsku, založený na rozvoji suburbii, případně i nechráněných osad obchodníků, a to jak ve vnitrozemí (Krakov, Opole, Hnězdn, Poznaň, Plock aj.), tak na pobřeží Baltu (Gdaňsk, Kolobřeh aj.); na tato města se bez přerušení vývoje přeneslo ve 13. stol. středověké právo lübecké nebo magdeburské. Raněměstský vývoj u Srbů, Obodritů a Luticů značně retardoval a rozvinul se až při německých hradech po německé expanzi, a to na principu suburbii a kupeckých osad. Naproti tomu velmi záhy vznikla raná města na pobřeží (Oldenburg, Mecklenburg, Altlübeck), zejména v ústí Odry (Volin, Štětín, Uznojem, Menzlin, Volgast), jejichž specifikem byla absence nebo vedlejší úloha hrady a rozhodující postavení tržiště, pohanského chrámu, městské klenotnice a haly. Městský vývoj zde dospěl nejlépe k situaci na Západě. — Appendixem 4. kap. je pojednání o kamenné církevní architektuře, která byla u západních Slovanů jako jinde výrazem politické a hospodářské moci a ideologické nadvlády církve.

V 5. kap. se stručně pojednává o antropologických problémech, nemocech a jejich léčení, o hmotných dokladech péče o tělo (hřebený, pinzety, kosmetické prostředky) a hygienických zařízeních (lázně, odvodňování aj.). Hmotnou kulturu chápe autor jako nejednotnou — lidovou, dvorskou a importy. V poměrně obsáhlé pasáži se zabývá

keramikou a jejím vývojem v jednotlivých oblastech v souvislosti s přejímáním antických tradic a s rozvojem řemeslné výroby. Přehledně jsou pak probrány ostatní předměty hmotné kultury — domácí potřeby, textil, obuv, ozdoby, výstroj a výzbroj. Omylem je tvrzení, že velkomoravské dílny vyráběly cihly. Druhá část pojednává o slovanském zvykovém právu, o hudbě a hudebních nástrojích, o hrách, o kultově-náboženských představách, idolech, posvátných jezerech a hájích. Dosti podrobně je probrán pohřební ritus a jeho hmotné projevy, slovanský pantheon, kněžské vrstvy, věšty a slavnosti, lidové písně a eposy zachycené vesměs kronikáři v křesťanské interpretaci. Obsáhlá pasáž je věnována zavádění křesťanství šířícího se od vyšších společenských vrstev, kterým pomáhalo duchovně integrovat stát, orientovat se na onen svět v očekávání posmrtné odměny nebo odpouštění, a opíř se o církevní organizaci ve vnitřní i zahraniční politice. U polabských Slovanů měla christianizace zásadně odlišný politický dopad než u ostatních západních Slovanů. Uvedený přehled je podán velmi plasticky a přístupně, na vysoké popularizační úrovni. Některé nepřesnosti, např. lokalizace Chazarské říše do Střední Asie uvedené i v originále, případně chybný název keramiky menkendorfského typu, nebo neobvyklé označení dunajská keramika, které se objevily v překladu, neubírají na celkové kvalitě stati.

V 6. kap. pojednávající o drobném a vysokém umění rozlišuje autor tři skupiny uměleckého projevu: 1. lidovou uměleckou tvořivost projevující se na užitkovém předmětech (zejména v keramice); 2. umělecké řemeslo svázané zvláště se šperkem, v němž se uplatnily různé vlivy a které vytvořilo na západoslovanském území výrazné okruhy zejména ve šperku velkomoravském a v okruhu pokladů zlomkového stříbra; 3. reprezentační umění vytvářející malby, reliéfy a plastiky především v oblasti pohanského kultu, ale i v počátcích křesťanského umění. K drobným nedostatkům patří lokalizace Znojma k Břeclavi a zkomolení názvu řeky Mosely v překladu. — V závěru je vedle stručného shrnutí kniha doplněna seznamem základních dat z politických a kulturních dějin západních Slovanů, úsporným aparátem a seznamem literatury.

Doslov B. Chropovského významně doplňuje přeloženou knihu o poznatky raně-středověké problematiky Slovenska, která je v ní zachycena velmi kuse. Je to o to závažnější, že Slovensko vykazuje v kulturním ohledu řadu svérázných prvků.

Obrazové přílohy jsou velmi názorné a mají vysokou grafickou kvalitu, která u fotografií v překladu mnohdy předstihuje originál. Do popisu obrázků pronikly některé nepřesnosti a chyby, takže se zdá jakoby je nepořizoval překladatel textu knihy. Např. u fota 48 jde o knoflík z Pohanska a nikoliv z Mikulčic, u fota 51 by bylo možné upřesnit, že jde o nálezy z Pohanska a též u fota 20 jsou vedle nálezů ze St. Města a z Mikulčic i věci z Pohanska. U obr. 30 je špatně přeloženo Seespiegel jako mořská hladina (hradiště Behren-Lübchin leželo na jezeře), Torfsoden by bylo lépe přeložit jako rašelinové drny a ne podloží, kterým v archeologii rozumíme něco jiného. U obr. 37 by bylo vhodnější použít za německé značení Lehmwanne nikoliv vaňa z hlíny, ale živý termín pražnice, stejně jako u obr. 40 by ekvivalentem pro Adelshof měl být nikoliv šlechtický, ale velmožský dvorec, neboť tento termín je v české předloze, kterou J. Herrmann použil. Na obr. 49 je vyobrazena II. a nikoliv I. fáze Hnězdna a na obr. 63 je špatně umístěno Ducové a Nitra. Četné nesprávnosti jsou na mapě na přebalu knihy.

Překlad textu je na vysoké odborné i jazykové úrovni a je srozumitelný a čtivý. Kromě ojedinělých neopravených překlepů v psaní osobních a místních jmen (Lowmianski, Gützkow, Wisłoka aj.) jsou závažnější některé nedůslednosti v transkripci toponym a etnonym. Není jasné proč překladatel na jedné straně píše toponyma v německém či polském pravopise (Görlitz, Spandau, Potsdam, Köpenick, Regensburg, Meissen, Kruszwice, Kolobrzeg aj.) a jen některé poslovenštjuje (Šverin, Lipsko, Budyšin, Roztok, Štětín, Hnězdo, Vratislav, Norimberg), i když slovenská transkripce by byla možná a přirozenější i u názvů dříve uvedených. Podobně jsou v překladu jména některých kmenů příliš závislá na německém znění, i když se běžně v slovanských jazycích označují jinak; jde o jméno Vilčanů, Dadošanů, Lommačů, Kesenů, u nichž jsme zvyklí na obvyklejší verzi Veleti, Dědošané, Glomači, Chyžinové.

Zmíněná nedopatření případně nejasnosti v původním textu i v slovenském překladu nesnižují vysokou hodnotu obsahu i celkově vynikající úroveň překladu. Knihu lze označit za významný příspěvek k marxistické historiografii západního Slovanstva s vlivem na široký okruh čtenářstva a v důsledku toho i za důležitý počín v oblasti vytváření nových vztahů mezi slovanskými a německým národem na bázi socialistického internacionalismu.